PART XVIII.

THE

DHARMA S'ASTRAS.

(Text and Translation

OF

THE TWENTY SAMHITA'S.)

EDITED AND PUBLISHED BY

MANMATHA NATH DUTT (Shastri), M.A.,

Rector, Keshub Academy,

Author of the English Translations of the Râmâyanam, Mahâ-Bhâratam, Srimadbhâgavatam, Mahânirvâna-Tantram, Harivaṁs'a, Agni Purânam, Mârkandâya Purânam, &c., &c.

CALCUTTA

SOCIETY FOR THE RESUSCITATION OF INDIAN LITERATURE.

40, NAYAN CHAND DUTT'S STREET.

1907.

☞ Subscription including Postage for the entire Set Rs. 16/- (Rupees Sixteen) in Advance.

Subscriptions may be paid to Messrs. P. N. Sing and M. N. Sing.

Similarly, a Bráhmaṇa woman in her menses, happening to touch a Kshatriya or a Vais'ya woman in her flow, should bathe, that moment, with all her clothes on. (20)

A woman in her menses, happening to touch a woman of her own caste, similarly circumstanced as herself (in her flow), may recover her purity by simply taking a bath. This is the dictum of the holy *A'pastamva.* (21).

CHAPTER VIII.

ARTICLES of bell-metal, defiled by the touch of any impure thing other than wine, should be purified by rubbing them with ashes; defiled by the touch of wine or of excrements, they should be purified by heating or scraping them. (1)

Utensils, made of bell-metal, smelled by cows, or out of which S'üdras have eaten, or defiled by the touch of *S'vápachas*, should be purified by rubbing them with the ten kinds of ashes. (2)

Articles made of gold or brass, anywise defiled, should be purified by keeping them exposed to air and sun's rays; blankets, defiled by the touch of a corpse or semen, should be purified by washing them with earth and water. (3—4)

Boiled rice, taken without any cooked vegetables, takes five nights to be digested, while that, taken with cooked vegetables (curries), takes a fortnight to be digested in the human stomach. (5)

Milk and milk-curd take a month, and melted butter takes six months, to be digested in the human stomach,

while oil may or may not be digested in the human stomach in the course of a year. (6)

A Bráhmaṇa, who continuously partakes of a S'üdra's boiled rice for a month, becomes a S'üdra even in this life, and is re-born as a dog at his next re-birth. (7)

Partaking of a S'üdra's boiled rice, company of the S'üdra's, sharing the same bed or seat with a S'üdra, and earning knowledge from S'üdras are acts, which degrade even the effulgent ones. (8)

The soul, the *Vêdas*, and the three fires of a Brâhmaṇa, who has duly installed the sacred fire, perish, if he does not refrain from taking a S'üdra's boiled rice. (9)

The son procreated by a Brâhmaṇa on his wife, after having taken a S'üdra's boiled rice, belongs to the S'üdra whose boiled rice he has partaken of, since the seed of a man is the essence of his food. (10)

Dying with a S'üdra's boiled rice in his stomach, a man becomes a domesticated hog or dog at his next birth. (11)

A Brâhmaṇa may always take a Brâhmaṇa's boiled rice, a Kshatriya's on the occasion of a Parva, and a Vais'ya's on the celebration of a religious sacrifice, but he can never partake of a S'üdra's boiled rice. (12)

A Brâhmaṇa's boiled rice is like the divine ambrosia, that belonging to a Kshatriya is like melted butter, that belonging to a Vais'ya is like its own self, while that belonging to a S'üdra is like blood. (13)

The boiled rice of a Brâhmaṇa is consecrated through the merit of offerings to *Vishvadêvas*, *Homas*, *Japas*, and divine worship, and through the purifying influence of *Rik*, *Yajuh* or *Sâma-mantras*. Hence, the boiled rice of a Brâhmaṇa is like the divine nectar. (14)

Since it is the Kshatriyas, who protect the society by administering even-handed justice and by enforcing obedience to regulations, boiled rice belonging to a Kshatriya is like clarified butter. (15)

A Vais'ya celebrates religious sacrifices with the help of bullocks, according to his might, and practises charities and hospitalities. It is through the merit of these pious acts that his boiled rice is consecrated. (16)

The boiled rice of the ignorant and drink-sodden S'ūdras, unconsecrated by any vow or *Mantras*, is like blood. (17)

Raw meat, honey, clarified butter, paddy, milk, and treacle, may be taken from a S'ūdra. (18)

Edible leaves of plants and creepers (S'âkas), meat, lotus-stems, sesame, sugarcane-juice, treacle, fruit, fried barley-powder, and asafœtida may be taken from members of all castes. (19)

A Brâhmaṇa, having taken boiled rice in a S'ūdra's house, during times of distress, should regain his purity by making repentance, or by a hundred times reciting the *Drupada Mantras*. (20)

An article kept in his hand, and happened to be defiled by the touch of a S'ūdra who has not washed his face after eating, should not be eaten by a Brâhmaṇa. This is the dictum of the holy *A'pastamva*. (21)

CHAPTER IX.

If a Brâhmaṇa involuntarily passes stool, while eating, what would be the form of expiation in respect of such a Brâhmaṇa, made impure, while remaining with unrinsed mouth. (1)

Having wâshed himself, he should first perform an *A'chamanam*, and thereafter regain his purity by fasting for an entire day and night, and by taking *Panchagavyam.* (2)

Having unknowingly partaken of boiled rice belonging to a member of any caste whatsoever, and having failed to purify his person thereafter, a man should recover his purity by taking *Yavân* for three nights. (3)

A half *anjali* measure (quantity that can be contained in two palms of hands united together) of barley corn, one *Pala* (eight *tollas*) of clarified butter, [and five *Pala* weights of cow's urine constitute what is technically known as *Yavân*. A penitent shall not take anything more than this *Yavân*. (4)

What would be the proper expiation for a man after having eaten, drunk, or licked anything that should not be eaten, drunk, or licked, as well as after having taken semen or excrements ? (5)

He should recover his purity by living, for six nights (days), on the expressed juice of *Asvaththa*, lotus, *Audumvara*, *Vilva* or *Kás'a.* (6)

Brâhmaṇas, who having renounced the world and made a determination to die either in fire or water fail to carry out their determination, should practise three *Kṛichchha* and three *Chândrâyaṇa vratas* by way of expiation. (7)

All the consecratory rites (of Bráhmaṇism such as the rites of tonsure, initiation with the thread, etc.,) should be done unto them over again, and they should practise *Sântapanams* or *Kṛichchha Chândrâyaṇams* as well. (8)

Persons, over whose heads crows, kites, and herons fly about, or whose persons are smeared with their

excrements, or into the apertures of whose noses and ears such excrementitious matter enters, become pure again by bathing, even with those impure substances remaining on their persons. (9)

A person, defiled by the touch of an impure thing above his navel, becomes pure again by simply bathing; touched at any part part of his body below the hands and umbilicus, he should regain his purity by washing the defiled part with clay and water. (10)

He, whose face is defiled by the touch of a shoe, or of any other impure substance, should rub his face with earth and wash it with water, and thereafter recover his purity by taking *Panchagavyam*. (11)

On the death or birth of a *sapiṇda* relation born of a Bráhmaṇa mother, a Bráhmaṇa remains unclean for ten days, on the birth or death of a *Sapiṇda* relation born of a Kshatriya mother, a Bráhmaṇa remains unclean for six days, on the birth or death of a Vais'ya *Sapiṇda*, a Bráhmaṇa remains unclean for three days, and on the birth or death of a Südra *Sapiṇda*, a Bráhmaṇa remains unclean for one day only. (12)

Boiled rice (food), served out to an eater, and not eaten by him, should neither be given to another, nor used to offer oblations therewith in fire. (13)

Boiled rice, found to have been infested with flies or loose hairs, after one has eaten several morsels thereof, should be cast into the ashes, and one should make an *A'chamanam* thereafter. (14)

Having unknowingly partaken of a S'üdras boiled rice, or that cooked with dry meat, one should practise a *Kṛichchha* penance. The penance should be doubled in a case of intentional eating. (15)

At a dinner party, if a man, who has seated down

to dine, rises up without taking any thing, or rises up, while eating, the giver of such a dinner, as well as he who subsequently eats any thing thereat, should be regarded as defilers (of a row of Bráhmaṇas, seated down to a dinner—*Panktidushaka's*). (16)

He, who has eaten, or has been eating defiled boiled rice, should observe a fast and recover his purity by taking *Panchagavyam.* (17)

In connection with religious rites which should be done in water, one should perform the *A'chamanam* on land, while in connection with rites which should be done both on land and water, one should perform the *A'chamanam*, dipping one's feet in water. (18)

Entering in water for a bath, one should do the *A'chamanam* in water; coming out of water after bathing, one should do the *A'chamanam* on land. By so doing one becomes blissful and favoured of *Varuṇa.* (19)

One should put off one's shoes before entering a cowshed or an *Agnis'âlâ* (room where the sacred fire is kept) or an assembly of Bráhmaṇas, or before reading the *Védas* and sitting down to a meal. (20)

One should not partake of boiled rice not belonging to one's *Sapiṇda* relation during the celebration of any post-natal rite, or of that of tonsure in special, as well as after the celebration of a *S'ráddha* ceremony. (21)

Having partaken of boiled rice belonging to a village-priest, or to one who acts as a priest to a large number of families (*Vahuyâji*), as well as that cooked in connection with a *Garbhádhânam*, or with a *S'ráddha* ceremony, performed for the first time (*Nava S'ráddham*) or under the auspices of a lunar or solar eclipse, one should practise a *Chândrâyaṇam* penance. (22)

Having taken boiled rice at one's house on the occasion of a *Brahmaudanam*, *Nava S'ráddha*, *Simantonnayanam*, or an *Anna S'râddha* ceremony, a man should practise a *Chándráyaṇam* penance. (23)

Boiled rice should not be partaken of in the house of a barren woman. He, who unknowingly eats at such a house, is consigned to the hell of *Puyasam*, after death. (24)

A father, accepting any amount of money, however small, from the husband of a daughter on the occasion of her marriage, is doomed to eat and drink excrements in the hell of *Raurava*, for many years, after death. (25)

Relations of a woman, who live by selling carts, clothes, and golden ornaments which have become her *Stridhanam*, commit sin; and they come by a worse fate in the next world. (26)

The boiled rice of a *Kshatriya* deprives its eater of his strength, that of a S'üdra deprives its eater (Bráhmaṇa) of his Bráhmaṇic energy. He, who partakes of boiled rice without consecrating it, eats the rubbishes of the earth. (27)

He who partakes of boiled rice belonging to one affected with a birth or death-uncleanness, as well as he that eats boiled rice during a lunar or solar eclipse, or under the auspices of the astral combination known as *Gaja Chhâyâ* commits sin. (28)

Having eaten the boiled rice of a twice-married, or debauched woman, or of one who has been taken back in the family after an elopement, as well as that given by a woman during her first pregnancy, a Bráhmaṇa should practise a *Chándrâyaṇam*. (29)

Having eaten the boiled rice of a patricide, matricide, or a Bráhmaṇicide, or of one who has carnally

known a step mother or a preceptor's wife, a Bráhmaṇa should practise a *Chândrâyaṇam.* (30)

Having partaken of the boiled rice of a washerman, hunter, cobler or a carpenter, or of a maker of Bamboo-made-articles, a Bráhmaṇa should practise a *Chândrâyaṇam.* (31)

A Bráhmaṇa, happening to touch a dog or a S'üdra, before washing his face after a meal, should recover his purity by fasting for a day and night, and by taking *Panchagavyam.* (32)

Boiled-rice should be given on the bare ground to a Bráhmaṇa, who constantly carries out the behests of a S'üdra, as to a dog. There is no difference between such a Bráhmaṇa and a dog. (33)

How shall a Bráhmaṇa with an article in his hand, regain his personal purity after urination or defecation at a waterless place, or in a forest, or on a road infested with tigers or thieves? (34)

Placing boiled rice on the ground, he should attend to the call of nature and duly cleanse his person. Then by placing the cooked food on his lap, he should regain his purity by making an *A'chamanam.* (35)

Failing to wash his person after urination or defecation, a Bráhmaṇa should regain his purity by taking nothing else than *Panchagavyam*, for three nights. (36)

Having visited, under the influence of wine, a woman in her menses, a Bráhmaṇa should recover his purity by practising a *Chándrâyaṇam* penance and by feeding Bráhmaṇas thereafter. (37)

A Bráhmaṇa of small knowledge, happening to touch a *Chaṇḍála* before he has washed his face after a meal, should practise *Bráhmacharyam* by bathing thrice every day, and by lying on the bare ground and fasting for

three nights. After that, he should regain his purity by drinking *Panchagavyam.* (38—39).

A Bráhmaṇa, drinking water in touch with a *Chaṇḍâla*, should regain his purity by fasting for a day and night and by bathing thrice during the fast. (40)

A single meal on the first day, a meal at night on the second day, and a complete fast on the third day constitute a quarter *Kṛichchha Vratam.* A single meal on the first day, a night meal on the second, eating of unsolicited food on the third, and fasting on the following days constitute a half *Kṛichchha Vratam.* These two are light penances. (41—42)

Sellers of antelope-skins, horse or elephant sellers, corpse-followers, and recipients of gifts of sesame seeds, shall be re-born as men of low status. (43)

CHAPTER X.

Even after an *A'chamanam* (at the close of a meal) a person remains unclean so long as the water is not lifted up. Even after the lifting of water he remains unclean so long as the ground is not plastered with cow-dung, etc. Even after the plastering of the ground he remains unclean so long as he does not rise up from his seat and go somewhere else. (1—2)

The erudite call not Yama (the lord of death) *Yama.* The self of a man is the real *Yama* (controller of his destiny). He who has controlled his self, what will *Yama* (lord of death) do unto him? (3)

Neither a sharp sword, nor an infuriated serpent is so much killing, as anger which resides in one's own body. (4)

Forbearance leads to happiness both in this world and in the next. Only one defect there is of men who practise forbearance, that their toleration may be misconstrued for incapability. (5)

It is not the strong or the erudite that shall attain salvation. It is not those, who live in splendid and delightful mansions, that shall attain salvation. It is not the well-fed or the well-dressed ones that shall be emancipated. It is the persevering, god-loving, long-suffering ones that do good to all, spread delight all around them, are devoted to the practice of *Yoga* and to the study of the *Védás* and are the knowers of their proper *selves*, that shall obtain emancipation. (6—7)

Homas and worship done in wrath, or libations of melted butter cast in the fire in an angry mood are all lost like water kept in an unbaked pitcher. (8)

Humiliation adds to one's *Tapasyâ*, honour leads to its deterioration. A honoured or glorified Bráhmaṇa, like a cow which is daily milched, soon comes to grief. (9)

A Bráhmaṇa gains in his spiritual body by the practice of *Japas* and *Homas*, as a cow gains in bulk by feeding upon aquatic plants. (10)

He, who beholds other men's wives as his own mothers, other men's possessions as mere brick bats, and all creatures as his own kinsmen, but rightly beholds. (11)

The practice of a *Prájápatyam* is the atonement for the sin of eating the boiled rice of a washerman, hunter, carpenter, cobbler or of a *Venujivi*. (12)

Having gone unto an interdicted woman, or partaken of any interdicted food, one should regain one's

TABLE OF CONTENTS.

A'pastambha Samhitá.

CHAPTER X.

purity by practising a *Chândrâyaṇam* or a *Prâjâpatyam Vratam.* (13)

He, who relinquishes the *Agni Hotra*, becomes a vow-breaker; the practice of a *Chândrâyaṇam* penance is the only atonement for his sin. (14)

A birth or death-uncleanness, occurring before the celebration of a projected nuptial or sacrificial ceremony, expires that day, and the projected ceremony may be celebrated. (15)

Uncleanness incidental to the birth or death of a relation does not affect the celebration of a religious, nuptial or *Devadroṇi** ceremony. (16)

---

* Procession with idols.

THE END.

TABLE OF CONTENTS.

Likhita Samhitâ.

TABLE OF CONTENTS.

S'atatapa Samhitá.

TABLE OF CONTENTS.

Daksha Samhitá.

TABLE OF CONTENTS.

Vyása Samhitá.

पञ्चविंशः खण्डः ।

मन्त्राम्नायेऽग्न इत्येतत् पञ्चकं लाघवार्थिभिः ।
पठ्यते तत्प्रयोगे स्यान्मन्त्राणामेव विंशतिः ॥ १

अग्नेः स्थाने वायुचन्द्रसूर्य्याबहुवदूह्य च ।
समस्य पञ्चमीसूत्रे चतुश्चतुरिति श्रुतेः ॥ २

प्रथमे पञ्चके पापी लक्ष्मीरिति पदं भवेत् ।
अपि पञ्चसु मन्त्रेषु इति यज्ञविदो विदुः ॥ ३

द्वितीये तु पतिघ्नीस्यादपुत्रेति तृतीयके ।
चतुर्थे त्वपसव्येति इदमाहुतिविंशकम् ॥ ४

धृतिहोमे न प्रयुञ्ज्याद्वीनामसु तथाष्टसु ।
चतुर्थ्यामग्न इत्येतद्धीनामसु हि हूयते ॥ ५

लताग्रपल्लवो गूढः शुङ्गेति परिकीर्त्त्यते ।
पतिव्रता व्रतवती ब्रह्मबन्धुस्तथाश्रुतः ॥ ६

शलाटु नीलमित्युक्तं ग्रन्थः स्तबक उच्यते ।
कपुष्णिकाभितः केशा मूर्द्ध्नि पश्चात् कपुच्छलम् ॥ ७

श्वाविच्छलाका शलली तथा वीरतरः शरः ।
तिलतण्डुलसम्पर्कः कृशरः सोऽभिधीयते ॥ ८

नामधेये मुनिवसुपिशाचाबहुवत् सदा ।
यत्रास्य पितरो देवा यष्टव्यास्तिथिदेवताः ॥ ९

आग्नेयाद्येऽथ सर्पाद्ये विशाखाद्ये तथैव च ।
आषाढ़ाद्ये धनिष्टाद्ये अश्विन्याद्ये तथैव च ॥ १०

द्वन्द्वान्येतानि बहुवद्दचाणा जुहुयात् सदा ।
द्वन्द्वद्वयं द्विवच्छेषमवशिष्टान्यथैकवत् ॥ ११

देवता अपि ह्रयन्ते बहुवत् सर्पवस्वपः।
देवाश्च पितरश्चैव द्विषद्भ्याश्विनौ सदा॥ १२
ब्रह्मचारी समादिष्टो गुरूणा व्रतकर्मणि।
वाढ़मोमिति वा ब्रूयात् तथा चैवानुपालयेत्॥ १३
अशिखं वपनं कार्य्यमास्नानाद्ब्रह्मचारिणा।
आशरीरविमोक्षाय ब्रह्मचर्य्यं न चेद्भवेत्॥ १४
न गात्रोत्सादनं कुर्य्यादनापदि कदाचन।
जलक्रीड़ामलङ्कारान् व्रती दण्ड इवाप्लवेत्॥ १५
देवतानां विपर्य्यासे जुहोतिषु कथं भवेत्।
सर्व्वं प्रायश्चित्तं हुत्वा क्रमेण जुहुयात् पुनः॥ १६
संस्कारा अतिपत्येरन् स्वकालश्चेत् कथञ्चन।
हुत्वैतदेव कर्त्तव्या ये तूपनयनादधः॥ १७
अनिष्ट्वा नवयज्ञेन नवान्नं योऽश्यकामतः।
वैश्वानरश्चरुस्तस्य प्रायश्चित्तं विधीयते॥ १८
इति पञ्चविंशः खण्डः॥ २५॥

षड्विंशः खण्डः।

चरुः समसनीयो यस्तथा गोयज्ञकर्म्मणि।
वृषभोत्सर्ज्जने चैव अश्वयज्ञे तथैव च॥ १
श्रावण्यां वा प्रदोषे यो कृष्यारम्भे तथैव च।
कथमेतेषु निर्व्वापाः कथञ्चैव जुहोतयः॥ २
देवतासङ्ख्यया ग्राह्या निर्व्वपास्तु पृथक् पृथक्।
तूष्णीं द्विरेव गृह्णीयाद्धोमश्चापि पृथक् पृथक्॥ ३

यावता होमनिर्व्वृत्तिर्भवेद्यो यत्र कीर्त्तिता ।
शेषश्चैव भवेत् किञ्चित् तावन्तं निर्व्वपेच्चरुम् ॥ ४
चरौ समश्ननीये तु पितृयज्ञे चरौ तथा ।
होतव्यं मेक्षणेनाज्य उपस्तीर्णाभिघारितम् ॥ ५
कालः कात्यायनेनोक्तो विधिश्चैव समासतः ।
वृषोत्सर्गे यतो नोऽत्र गोभिलेन तु भाषितः ॥ ६
पारिभाषिक एव स्यात् कालो गोवाजियज्ञयोः ।
अन्यस्मादुपदेशात्तु प्रस्तरारोहणस्य च ॥ ७
अथवा मार्गपाल्येऽह्नि कालो गोयज्ञकर्म्मणः ।
नीराजनेऽह्नि वाश्वानामितितन्त्रान्तरे विधिः ॥ ८
शरद्वसन्तयोः केचिन्नवयज्ञं प्रचक्षते ।
धान्यपाकवशादन्ये श्यामाको वनिनः स्मृतः ॥ ९
आश्वयुज्यां तथा कृष्यां वास्तुकर्म्मणि याज्ञिकाः ।
यज्ञार्थतत्त्ववेत्तारो होममेवं प्रचक्षते ॥ १०
द्वे पञ्च द्वे क्रमेणैता हविराहुतयः स्मृताः ।
शेषा आज्येन होतव्या इति कात्यायनोऽब्रवीत् ॥ ११
पयो यदाज्यसंयुक्तं तत् पृषातकमुच्यते ।
दध्येके तदुपासाद्य कर्त्तव्यः पायसश्चरुः ॥ १२
व्रीहयः शालयो मुद्गा गोधूमाः सर्षपास्तिलाः ।
यवाश्चौषधयः सप्त विपदं घ्नन्ति धारिताः ॥ १३
संस्काराः पुरुषस्यैते स्मर्य्यन्ते गोतमादिभिः ।
अतोऽष्टकादयः कार्य्याः सर्व्वे कालाक्रमोदिताः ॥ १४
सकृदप्यष्टकादीनि कुर्य्यात् कर्म्माणि यो द्विजः ।
स पङ्क्तिपावनो भूत्वा लोकान् प्रैति घृतश्च्युतः ॥ १५

एकाहमपि कर्म्मस्थो योऽग्निशुश्रुषकः शुचिः ।
नयत्यत्र तदेवास्य शताहं दिवि जायते ॥ १६
यस्त्वाधायाग्निमाशास्य देवादीन्नैर्भिरिष्टवान् ।
निराकर्त्तामरादीनां स विज्ञेयो निराकृतिः ॥ १७
इति षड्विंशः खण्डः ।

सप्तविंशः खण्डः ।

यच्छ्राद्धं कर्म्मणामादौ या चान्ते दक्षिणा भवेत् ।
अमावास्यां द्वितीयं यदन्वाहार्य्यं तदुच्यते ॥ १
एकसाध्येष्वर्वाहि:षु न स्यात् परिसमूहनम् ।
नोदगासादनञ्चैव चिप्रहोमा हि ते मताः ॥ २
अभावे व्रीहियवयोर्दध्ना वा पयसापि वा ।
तदभावे यवाग्वा वा जुहुयादुदकेन वा ॥ ३
रौद्रन्तु राक्षसं पित्र्यमासुरञ्चाभिचारिकम् ।
उक्त्वा मन्त्रं स्पृशेदाप आलभ्यात्मानमेव च ॥ ४
यजनीयेऽह्नि सोमश्चेद्वारुण्यां दिशि दृश्यते ।
तत्र व्याहृतिभिर्हुत्वा दण्डं दद्याद्द्विजातये ॥ ५
लवणं मधु मांसञ्च क्षारांशो येन हूयते ।
उपवासेन भुञ्जीत नोक्तरात्रौ न किञ्चन ॥ ६
स्वकाले सायमाहुत्य अप्राप्तौ होतृहव्ययोः ।
प्राक्प्रातराहुतेः कालः प्रायश्चित्ते हुते सति ॥ ७
प्राक्सायमाहुतेः प्रातर्होमकालानतिक्रमः ।
प्राक्पौर्णमासाद्दर्शस्य प्राग्दर्शादितरस्य तु ॥ ८

वैश्वदेवे त्वतिक्रान्ते अहोरात्रमभोजनम्।
प्रायश्चित्तमथो हुत्वा पुनः सन्तनुयाद्व्रतम्॥ ९
होमद्वयात्यये दर्शपौर्णमासात्यये तथा।
पुनरेवाग्निमादध्यादिति भार्गवशासनम्॥ १०
अनूचो मानवो ज्ञेय एणः कृष्णमृगः स्मृतः।
रुरुर्गौरमृगः प्रोक्तस्तमरः शल उच्यते॥ ११
केशान्तिको ब्राह्मणस्य दण्डः कार्य्यः प्रमाणतः।
ललाटसम्मितो राज्ञः स्यात्तु नासान्तिको विशः॥ १२
ऋजवस्ते तु सर्व्वे स्युरव्रणाः सौम्यदर्शनाः।
अनुद्वेगकरा नृणां सत्वचोऽनग्निदूषिताः॥ १३
गौर्व्विशिष्टतया विप्रैर्व्वेदेष्वपि निगद्यते।
न ततोऽन्यद्वरं यस्मात्तस्माद्गौर्व्वर उच्यते॥ १४
येषां व्रतानामन्तेषु दक्षिणा न विधीयते।
वरस्तत्र भवेद्दानमपि वाच्छादयेद्गुरुम्॥ १५
अस्थानोच्छ्वासविच्छेदघोषणाध्यापनादिकम्।
प्रमादिकं श्रुतौ यत् स्यादयातयामत्वकारि तत्॥ १६
प्रत्यब्दं यदुपाकर्म्म सोत्सर्गं विधिवद्द्विजैः।
क्रियते छन्दसां तेन पुनराप्यायनं भवेत्॥ १७
अयातयामैश्छन्दोभिर्यत् कर्म्म क्रियते द्विजैः।
क्रीड़मानमपि सदा तत्तेषां सिद्धिकारकम्॥ १८
गायत्रीञ्च सगायत्रां वार्हस्पत्यमिति त्रिकम्।
शिष्येभ्योऽनूच्य विधिवदुपाकुर्य्यात्ततः श्रुतिम्॥ १९
छन्दसामेकविंशानां संहितायां यथाक्रमम्।
तच्छन्दस्काभिरेवर्ग्भिराद्याभिर्होम इष्यते॥ २०

पर्व्वभिश्चैव गानेषु ब्राह्मणेयुत्तरादिभिः ।
षड्भिषु चर्चामन्त्रेषु इति षष्टिर्जुहोतयः ॥ २९

इति सप्तविंशः खण्डः ॥ २७

अष्टाविंशः खण्डः ।

अक्षतास्तु यवाः प्रोक्ता भृष्टा धाना भवन्ति ते ।
भृष्टास्तु व्रीहयो लाजा घटः स्वाण्डिक उच्यते ॥ १
नाधीयीत रहस्यानि सोत्तराणि विचक्षणः ।
न चोपनिषदश्चैव षण्मासान् दक्षिणायनात् ॥ २
उपाकृत्योदगयने ततोऽधीयीत धर्म्मवित् ।
उत्सर्गश्चैक एवैषां तैष्यां प्रौष्ठपदेऽपि वा ॥ ३
अजातव्यञ्जना लोम्नी न तया सह संविशेत् ।
अयुगूः काकवन्ध्याया जाता तां न विवाहयेत् ॥ ४
संसक्तपदविन्यासस्त्रिपदः प्रक्रमः स्मृतः ।
स्मार्त्ते कर्म्मणि सर्व्वत्र श्रौते त्वध्वर्य्युणोदितः ॥ ५
यस्यां दिशि वलिं दद्यात्तामेवाभिमूखो वलिम् ।
श्रवणाकर्म्मणि भवेन्नश्वकर्म्मा न सर्व्वदा ॥ ६
वलिशेषस्य हवनमग्निप्रणयनं तथा ।
प्रत्यहं न भवेयातामुल्मुकन्तु भवेत् सदा ॥ ७
पृषातकप्रेषणयोर्नवस्य हविषस्तथा ।
शिष्टस्य प्राशने मन्त्रस्तत्र सर्व्वेऽधिकारिणः ॥ ८
ब्राह्मणानामसान्निध्ये स्वयमेव पृषातकम् ।
अवेक्षेद्धविषः शेषं नवयज्ञेऽपि भक्षयेत् ॥ ९

सफला बदरीशाखा फलवत्यभिधीयते।
धनाविसिकताशङ्काः स्मृता जातुशिलास्तु ताः॥ १०
नष्टो विनष्टो मणिकः शिलानाशे तथैव च।
तदेवाहृत्य संस्कार्य्यो नापेचेदाग्रहायणीम्॥ ११
श्रवणाकर्म्म लुप्तञ्चेत् कथञ्चित् सूतकादिना।
आग्रहायणिकं कुर्य्याद्बलिवर्ज्जमशेषतः॥ १२
ऊर्द्ध्वं स्वस्तरशायी स्यान्मासमर्द्धमथापि वा।
सप्तरात्रं त्रिरात्रं वा एकां वा सद्य एव वा॥ १३
नोर्द्ध्वं मन्त्रप्रयोगः स्यान्नाग्न्यागारं नियम्यते।
नाहतास्तरणञ्चैव न पार्श्वञ्चापि दक्षिणम्॥ १४
दृढ़ञ्चेदाग्रहायण्यामावृत्तावपि कर्म्मणः।
कुम्भो मन्त्रवदासिञ्चेत् प्रतिकुम्भमृचं पठेत्॥ १५
अल्पानां यो विघातः स्यात् स बाधो बहुभिः स्मृतः।
प्राणसम्मित इत्यादिवासिष्ठं बाधितं यथा॥ १६
विरोधो यत्र वाक्यानां प्रमाणं तत्र भूयसाम्।
तुल्यप्रमाणकत्वे तु न्याय एवं प्रकीर्त्तितः॥ १७
त्रैयम्बकं करतलमपूपा मण्डकाः स्मृताः।
पालाशा गोलकाश्चैव लोहचूर्णञ्च चीवरम्॥ १८
स्वशननामिकाग्रेण क्वचिदालोकयन्नपि।
अनुमन्त्रणीयं सर्व्वं च सदैवमनुमन्त्रयेत्॥ १९

इत्यष्टाविंशः खण्डः॥ २८॥

एकोनत्रिंशः खण्डः ।

क्षालनं दर्भकूर्च्चेन सर्व्वत्र स्रोतसां पशोः ।
तूष्णीमिच्छाक्रमेण स्यादसार्थे पार्थदाक्षयो ॥ १
सप्त तावन्मूर्द्धन्यानि तथा स्तनचतुष्टयम् ।
नाभिः श्रोणिरपानश्च गोस्रोतांसि चतुर्द्दश ॥ २
क्षुरो मांसावदानार्थः कृत्स्ना शिष्टकृदावृता ।
वसामादाय जुहुयात् तत्र मन्त्रं समापयेत् ॥ ३
हृज्जिह्वा क्रोड़मस्थीनि यकृद्दृक्कौ गुदं स्तनाः ।
श्रोणिस्कन्धसटापार्श्वं पश्वङ्गानि प्रचक्षते ॥ ४
एकादशानामङ्गानामवदानानि सङ्ख्यया ।
पार्श्वस्य वृक्कसंश्लेष छित्वादाहुश्चतुर्द्दश ॥ ५
चरितार्था श्रुतिः कार्य्या यस्मादप्यनुकल्पशः ।
अतोऽष्टर्च्चेन होमः स्याच्छागपक्षे चरावपि ॥ ६
अवदानानि यावन्ति क्रियेरन् प्राप्तये पशोः ।
तावतः पायसान् पिण्डान् पश्वभावेऽपि कारयेत् ॥ ७
उहनव्यञ्जनार्थन्तु पश्वाभावेऽपि पायसम् ।
सद्रवं श्रपयेत् तद्वदन्वाष्टक्येऽपि कर्म्मणि ॥ ८
प्राधान्यं पिण्डदानस्य केचिदाहुर्मनीषिणः ।
गयादौ पिण्डमात्रस्य दीयमानत्वदर्शनात् ॥ ९
भोजनस्य प्रधानत्वं वदन्त्यन्ये महर्षयः ।
ब्राह्मणस्य परीक्षायां महायत्नप्रदर्शनात् ॥ १०
आमश्राद्धविधानस्य विना पिण्डैः क्रियाविधिः ।
तदालभ्याप्यनध्यायविधानश्रवणादपि ॥ ११

विद्वन्मतमुपादाय ममाप्येतद्धृदि स्थितम्।
प्रधानमुभयोर्यस्मात् तस्मादेष समुच्चयः॥ १२
प्राचीनावीतिना कार्य्यं पित्र्येषु प्रोक्षणं पशोः।
दक्षिणोद्वासनान्तञ्च चरोर्निर्व्वपणादिकम्॥ १३
सन्नयस्यावदानानां प्रधानार्थो न होतरः।
प्रधानं हवनञ्चैव शेषं प्रकृतिवद्भवेत्॥ १४
द्वीपमुन्नतमाख्यातं शादा देवेष्टका स्मृता।
कीलिनं सजलं प्रोक्तं दूरखातोदको मरुः॥ १५
द्वारगवाक्षस्तम्भैः कर्द्दमभित्त्यन्तकोणवेधैश्च।
नेष्टं वास्तुद्वारं विद्धमनाक्रान्तमार्य्यैश्च॥ १६
वध्वङ्गमावित्ति व्रीहींश्चङ्गश्चेति यवांस्तथा।
असावित्यत्र नामोक्त्वा जुहुयात् क्षिप्रहोमवत्॥ १७
साक्षतं सुमनोयुक्तमुदकं दधिसंयुतम्।
अर्घ्यं दधिमधुभ्याञ्च मधुपर्को विधीयते॥ १८
कांस्येनैवार्हणीयस्य निनयेदर्घ्यमञ्जलौ।
कांस्यापिधानं कांस्यस्थं मधुपर्कं समर्पयेत्॥ १९

इत्येकोनत्रिंशः खण्डः॥ २९

इति कात्यायनविरचिते कर्म्मप्रदीपे तृतीयः प्रपाठकः॥

बृहस्पतिसंहिता।

इष्ट्वा क्रतुशतं राजा समाप्तवरदक्षिणम्।
मघवान् वाग्विदां श्रेष्ठं पर्य्यपृच्छद् बृहस्पतिम् ॥ १
भगवन् केन दानेन सर्व्वतः सुखमेधते।
यद्दत्तं यन्महार्घञ्च तन्मे ब्रूहि महातपः ॥ २
एवमिन्द्रेण पृष्टोऽसौ देवदेवपुरोहितः।
वाचस्पतिर्म्महाप्राज्ञो बृहस्पतिरुवाच ह ॥ ३
सुवर्णदानं गोदानं भूमिदानञ्च वासव।
एतत् प्रयच्छमानस्तु सर्व्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ४
सुवर्णं रजतं वस्त्रं मणिरत्नञ्च वासव।
सर्व्वमेव भवेद्दत्तं वसुधां यः प्रयच्छति ॥ ५
फालाकृष्टां महीं दत्त्वा सबीजां शस्यशालिनीम्।
यावत् सूर्य्यकरा लोकास्तावत् स्वर्गे महीयते ॥ ६
यत्किञ्चित् कुरुते पापं पुरुषो वृत्तिकर्षितः।
अपि गोचर्म्ममात्रेण भूमिदानेन शुध्यति ॥ ७
दशहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डानि वर्त्तनम्।
दश तान्येव विस्तारो गोचर्म्मैतन्महाफलम् ॥ ८
सवृषं गोसहस्रञ्च यत्र तिष्ठत्यतन्द्रितम्।
बालवत्सप्रसूतानां तद्गोचर्म्म इति स्मृतम् ॥ ९
विप्राय दद्याच्च गुणान्विताय तपोनियुक्ताय जितेन्द्रियाय।
यावन्मही तिष्ठति सागरान्ता तावत् फलं तस्य भवेदनन्तम् ॥

यथा वीजानि रोहन्ति प्रकीर्णानि महीतले ।
एवं पुण्याः प्ररोहन्ति भूमिदानसमार्ज्जिताः ॥ ११
यथाप्सु पतितः सद्यस्तैलविन्दुः प्रसर्पति ।
एवं भूमिकृतं दानं शस्ये शस्ये प्ररोहति ॥ १२
अन्नदाः सुखिनो नित्यं वस्त्रदश्चैव रूपवान् ।
स नरः सर्व्वदा भूपो यो ददाति वसुन्धराम् ॥ १३
यथा गौर्भरते वत्सं चीरमुत्सृज्य चीरिणी ।
एवं दत्ता सहस्राच भूमिर्भरति भूमिदम् ॥ १४
शङ्खं भद्रासनं छत्रं चरस्थावरवारणाः ।
भूमिदानस्य पुण्यानि फलं स्वर्गः पुरन्दर ॥ १५
आदित्यो वरुणो विष्णुर्ब्रह्मा सोमो हुताशनः ।
शूलपाणिश्च भगवानभिनन्दति भूमिदम् ॥ १६
आस्फोटयन्ति पितरः प्रहर्षन्ति पितामहाः ।
भूमिदाता कुले जातः स नस्त्राता भविष्यति ॥ १७
त्रीण्याहुरतिदानानि गावः पृथ्वी सरस्वती ।
तारयन्ति हि दातारं सर्व्वात् पापादसंशयम् ॥ १८
प्रावृता वस्त्रदा यान्ति नग्ना यान्ति त्ववस्त्रदाः ।
तृप्ता यान्त्यन्नदातारः क्षुधिता यान्त्यनन्नदाः ॥ १९
काङ्क्षन्ति पितरः सर्व्वे नरकाद्भयभीरवः ।
गयां यो यास्यति पुत्रः स नस्त्राता भविष्यति ॥ २०
एष्टव्या वहवः पुत्राः यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ।
यजेत वाश्वमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ॥ २१
लोहितो यस्तु वर्णेन पुच्छाग्रे यस्तु पाण्डुरः ।
श्वेतः खुरविषाणाभ्यां स नीलो वृष उच्यते ॥ २२

नील: पाण्डुरलाङ्गूलस्तृणमुद्धरते तु यः।
षष्टिर्व्वर्षसहस्राणि पितरस्तेन तर्पिताः॥ २३
यच्च शृङ्गगतं पङ्कं कुलात्तिष्ठति चोद्धृतम्।
पितरस्तस्य गच्छन्ति सोमलोकं शुभाद्युतिम्॥ २४
पृथ्वो यदोर्हिलीपस्य नृगस्य नहुषस्य च।
अन्येषाञ्च नरेन्द्राणां पुनरन्या भविष्यति॥ २५
वहुभिर्व्वसुधा दत्ता राजभिः सगरादिभिः।
यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलम्॥ २६
यस्तु ब्रह्मघ्नः स्त्रीघ्नो वा यस्तु वै पितृघातकः।
गवां शतसहस्राणां हन्ता भवति दुष्कृती॥ २७
स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेच्च वसुन्धराम्।
स्वविष्ठायां क्रिमिर्भूत्वा पितृभिः सह पच्यते॥ २८
आक्षेप्ता वानुमन्ता च तमेव नरकं व्रजेत्॥ २९
भूमिदो भूमिहर्त्ता च नापरं पुण्यपापयोः।
ऊर्द्ध्वाधो वावतिष्ठेत यावदाभूतसंप्लवम्॥ ३०
अग्नेरपत्यं प्रथमं हिरण्यं भूर्वैष्णवी सूर्य्यसूताश्च गावः।
लोकास्त्रयस्तेन भवन्ति दत्ता यः काञ्चनं
गाञ्च महीञ्च दद्यात्॥ ३१
षड़शीतिसहस्राणां योजनानां वसुन्धराम्।
स्वतो दत्ता तु सर्व्वत्र सर्व्वकामप्रदायिनी॥ ३२
भूमिं यः प्रतिगृह्णाति भूमिं यस्तु प्रयच्छति।
उभौ तौ पुण्यकर्म्माणौ नियतं स्वर्गगामिनौ॥ ३३
सर्व्वेषामेव दानानामेकजन्मानुगं फलम्।
हाटकक्षितिगौरीणां सप्तजन्मानुगं फलम्॥ ३४

यो न हिंस्यादहं ह्यात्मा भूतग्रामं चतुर्व्विधम् ।
तस्य देहाद्वियुक्तस्य भयं नास्ति कदाचन ॥ ३५
अन्यायेन हृता भूमिर्य्यैर्नरैरपहारिता ।
हरतो हारयन्तश्च हन्युस्ते सप्तमं कुलम् ॥ ३६
हरते हरयेद्यस्तु मन्दबुद्धिस्तमोवृतः ।
स वध्यो वारुणैः पाशैस्तिर्य्यग्योनिषु जायते ॥ ३७
अश्रुभिः पतितैस्तेषां दानानामपकीर्त्तनम् ।
ब्राह्मणस्य हृते चैव हृतं त्रिपुरुषं कुलम् ॥ ३८
वापीकूपसहस्रेण अश्वमेधशतेन च ।
गवां कोटिप्रदानेन भूमिहर्त्ता न शुध्यति ॥ ३९
गामेकां स्वर्णमेकं वा भूमेरप्यर्द्धमङ्गुलम् ।
कुम्भनरकमायाति यावदाभूतसंप्लवम् ॥ ४०
अर्द्धाङ्गुलस्य सीमाया हरणेन प्रणश्यति ।
गोवीथीं ग्रामरथ्याञ्च श्मशानं गोकुलं तथा ॥ ४१
सम्पीड्य नरकं याति यावदाभूतसंप्लवम् ।
ऊषरे निर्ज्जले स्थाने प्रास्तं शस्यं विसर्ज्जयेत् ॥ ४२
जलाधारश्च कर्त्तव्यो व्यासस्य वचनं यथा ।
पञ्च कन्यानृते हन्ति दश हन्ति गवानृते ॥ ४३
शतमश्वानृते हन्ति सहस्रं पुरुषानृते ।
हन्ति जातानजातांश्च हिरण्यार्थेऽनृतं वदेत् ॥ ४४
सर्व्वं भूम्यनृते हन्ति मास्म भूम्यनृतं वदीः ।
ब्रह्मस्वे मा रतिं कुर्य्याः प्राणैः कण्ठगतैरपि ॥ ४५
अनौषधमभैषज्यं विषमं तद्धलाहलम् ।
न विषं विषमित्याहुर्ब्रह्मस्वं विषमुच्यते ॥ ४६

विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्वः पुत्रपौत्रकम्।
लौहखण्डाश्मचूर्णञ्च विषञ्च जरयेन्नरः॥ ४७
ब्रह्मस्वं त्रिषु लोकेषु कः पुमान् जरायष्यति।
मन्युप्रहरणा विप्रा राजानः शस्त्रपाणयः॥ ४८
शस्त्रमेकाकिनं हन्ति विप्रमन्युः कुलक्षयम्।
मन्युप्रहरणा विप्राश्चक्रप्रहरणो हरिः॥ ४९
चक्रात् तीव्रतरो मन्युस्तस्माद्विप्रं न कोपयेत्।
अग्निदग्धाः प्ररोहन्ति सूर्य्यदग्धास्तथैव च॥ ५०
मन्युदग्धस्य विप्राणामङ्कुरो न प्ररोहति।
अग्निर्दहति तेजसा सूर्य्यो दहति रश्मिभिः॥ ५१
राजा दहति दण्डेन विप्रो दहति मन्युना।
ब्रह्मस्वेन तु यत् सौख्यं देवस्वेन तु या रतिः॥ ५२
तद्धनं कुलनाशाय भवत्यात्मविनाशकम्।
ब्रह्मस्वं ब्रह्महत्या च दरिद्रस्य च यद्धनम्॥ ५३
गुरुमित्रहिरण्ये च स्वर्गस्थमपि पीड़येत्।
ब्रह्मस्वेन तु यच्छिद्रं तच्छिद्रं न प्ररोहति॥ ५४
प्रच्छादयति तच्छिद्रमन्यत्र तु विसर्पति।
ब्रह्मस्वेन तु पुष्टानि साधनानि बलानि च॥ ५५
संग्रामे तानि लीयन्ते सिकतासु यथोदकम्।
श्रोत्रियाय कुलीनाय दरिद्राय च वासव॥ ५६
सन्तुष्टाय विनीताय सर्व्वभूतहिताय च।
वेदाभ्यासस्तपो ज्ञानमिन्द्रियाणाञ्च संयमः॥ ५७
ईदृशाय सुरश्रेष्ठ यद्दत्तं हि तदक्षयम्।
आमपात्रे यथा न्यस्तं क्षीरं दधि घृतं मधु॥ ५८

विनश्येत् पात्रदौर्ब्बल्यात् तच्च पात्रं विनश्यति।
एवं गाश्च हिरण्यञ्च वस्त्रमन्नं महीं तिलान्॥ ५९
अविद्वान् प्रतिगृह्णाति भस्मीभवति काष्ठवत्।
यस्य चैव गृहे मूर्खो दूरे चापि बहुश्रुतः॥ ६०
बहुश्रुताय दातव्यं नास्ति मूर्खे व्यतिक्रमः।
कुलं तारयते धीरः सप्त सप्त च वासव॥ ६१
यस्तडागं नवं कुर्य्यात् पुराणं वापि खानयेत्।
स सर्व्वं कुलमुद्धृत्य स्वर्गे लोके महीयते॥ ६२
वापीकूपतड़ागानि उद्यानोपवनानि च।
पुनःसंस्कारकर्त्ता च लभते मौलिकं फलम्॥ ६३
निदाघकाले पानीयं यस्य तिष्ठति वासव।
स दुर्गं विषमं कृत्स्नं न कदाचिदवाप्नुयात्॥ ६४
एकाहन्तु स्थितं तोयं पृथिव्यां राजसत्तम।
कुलानि तारयेत् तस्य सप्त सप्त पराण्यपि॥ ६५
दीपालोकप्रदानेन वपुष्मान् स भवेन्नरः।
प्रोक्षणीयप्रदानेन स्मृतिं मेधाञ्च विन्दति॥ ६६
कृत्वापि पापकर्म्माणि यो दद्यादन्नमर्थिने।
ब्राह्मणाय विशेषेण न स पापेन लिप्यते॥ ६७
भूमिर्गावस्तथा दाराः प्रसह्य ह्रियते यदा।
न चावेदयते यस्तु तमाहुर्ब्रह्मघातकम्॥ ६८
निवेदितस्तु राजा वै ब्राह्मणैर्मन्युपीड़ितैः।
तं न तारयते यस्तु तमाहुर्ब्रह्मघातकम्॥ ६९
उपस्थिते विवाहे च यज्ञे दाने च वासव।
मोहाच्चलति विघ्नं यः स मृतो जायते कृमिः॥ ७०

धनं फलति दानेन जीवितं जीवरक्षणात्।
रूपमैश्वर्य्यमारोग्यमहिंसाफलमश्नुते॥ ७१
फलमूलाशनात् पूज्य स्वर्गं स्वस्तेन लभ्यते।
प्रायोपवेशनाद्राज्यं सर्व्वत्र सुखमश्नुते॥ ७२
गवाद्यशक्रदीक्षायाः स्वर्गगामी तृणाशनः।
स्त्रियस्त्रिषवणस्नायी वायुं पीत्वा क्रतं लभेत्॥ ७३
नित्यस्नायी भजेदर्कं सन्ध्ये द्वे च जपन् द्विजः।
न तत् साधयते राज्यं नाकपृष्ठमनाशके॥ ७४
अग्निप्रवेशे नियतं ब्रह्मलोके महीयते।
रत्नानां प्रतिसंहारे पशून् पुत्रांश्च विन्दति॥ ७५
नाके चिरं स वसति उपवासी च यो भवेत्।
सततञ्चैकशायी यः स लभेदीप्सितां गतिम्॥ ७६
वीरासनं वीरशय्यां वीरस्थानमुपाश्रितः।
अक्षयास्तस्य लोकाः स्युः सर्व्वकामगमास्तथा॥ ७७
उपवासश्च दीक्षाश्च अभिषेकश्च वासव।
कृत्वा द्वादश वर्षाणि वीरस्थानाद्विशिष्यते॥ ७८
अधीत्य सर्व्ववेदान् वै सद्यो दुःखात्प्रमुच्यते।
पावनं चरते धर्म्मं स्वर्गे लोके महीयते॥ ७९
बृहस्पतिमतं पुण्यं ये पठन्ति द्विजातयः।
चत्वारि तेषां वर्द्धन्ते आयुर्विद्या यशो बलम्॥ ८०

इति बृहस्पतिसंहिता।

दक्षसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

सर्व्वधर्म्मार्थतत्त्वज्ञः सर्व्ववेदविदां वरः ।
पारगः सर्व्वविद्यानां दक्षो नाम प्रजापतिः ॥ १
उत्पत्तिः प्रलयश्चैव स्थितिः संहार एव च ।
आत्मा चात्मनि तिष्ठेत आत्मा ब्रह्मण्यवस्थितः ॥ २
ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थो यतिस्तथा ।
एतेषान्तु हितार्थाय दक्षः शास्त्रमकल्पयत् ॥ ३
जातमात्रः शिशुस्तावद्यावदष्टौ समा वयः ।
स हि गर्भसमो ज्ञेयो व्यक्तिमात्रप्रदर्शितः ॥ ४
भक्ष्याभक्ष्ये तथा पेये वाच्यावाच्ये तथानृते ।
तस्मिन् काले न दोषोऽस्ति स यावन्नोपनीयते ॥ ५
उपनीतस्य दोषोऽस्ति क्रियमाणैर्विगर्हितैः ।
अप्राप्तव्यवहारोऽसौ यावत् षोड़शवार्षिकः ॥ ६
स्वीकरोति यदा वेदं चरेद्वेदव्रतानि च ।
ब्रह्मचारी भवेत् तावदूर्द्ध्वं स्नातो भवेद्गृही ॥ ७
द्विविधो ब्रह्मचारी तु स्मृतः शास्त्रे मनीषिभिः ।
उपकुर्व्वाणकस्त्वाद्यो द्वितीयो नैष्ठिकः स्मृतः ॥ ८
यो गृहाश्रममास्थाय ब्रह्मचारी भवेत् पुनः ।
न यतिर्न वनस्थश्च सर्व्वाश्रमविवर्ज्जितः ॥ ९
अनाश्रमी न तिष्ठेत्तु दिनमेकमपि द्विजः ।
आश्रमेण विना तिष्ठन् प्रायश्चित्तीयते हि सः ॥ १०

जपे होमे तथा दाने स्वाध्याये चरतेस्तु यः।
नासौ तत्फलमाप्नोति कुर्व्वाणोऽप्याश्रमाद्रतः॥
त्रयाणामानुलोम्यं हि प्रातिलोम्यं न विद्यते॥ ११
प्रातिलोम्येन यो याति न तस्मात् पापकृत्तमः।
मेखलाजिनदण्डेन ब्रह्मचारी तु लक्ष्यते॥ १२
गृहस्थो देवयज्ञाद्यैर्नखलोम्ना वनाश्रितः।
त्रिदण्डेन यतिश्चैव लक्षणानि पृथक् पृथक्॥ १३
यस्यैतल्लक्षणं नास्ति प्रायश्चित्ती न चाश्रमी।
उक्तकर्म्मक्रमेणोक्तो न कालो मुनिभिः स्मृतः॥ १४
द्विजानान्तु हितार्थाय दक्षस्तु स्वयमब्रवीत्॥ १५
इति दाक्षे धर्म्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः॥ १॥

द्वितीयोऽध्यायः॥

प्रातरुत्थाय कर्त्तव्यं यद्द्विजेन दिने दिने।
तत् सर्व्वं सम्प्रवक्ष्यामि द्विजानामुपकारकम्॥ १
उदयास्तमयं यावन्न विप्रः क्षणिको भवेत्।
नित्यनैमित्तिकैर्युक्तः काम्यैश्चान्यैरगर्हितः॥ २
यः स्वकर्म्म परित्यज्य यदन्यत् कुरुते द्विजः।
अज्ञानाद्यदि वा मोहात् स तेन पतितो भवेत्॥ ३
दिवसस्याद्यभागे तु कृत्यं तस्योपदिश्यते।
द्वितीये च तृतीये च चतुर्थे पञ्चमे तथा॥ ४
षष्ठे च सप्तमे चैव अष्टमे च पृथक् पृथक्।
विभागेष्वेषु यत् कर्म्म तत् प्रवक्ष्याम्यशेषतः॥ ५

उषःकाले तु सम्प्राप्ते शौचं कृत्वा यथार्थवत्।
ततः स्नानं प्रकुर्व्वीत दन्तधावनपूर्व्वकम्॥ ६

अत्यन्तमलिनः कायो नवच्छिद्रसमन्वितः।
स्रवत्येष दिवारात्रौ प्रातःस्नानं विशोधनम्॥ ७

क्लिद्यन्ति हि प्रसुप्तस्य इन्द्रियाणि स्रवन्ति च।
अङ्गानि समतां यान्ति उत्तमान्यधमैः सह॥ ८

नानास्वेदसमाकीर्णः शयनादुत्थितः पुमान्।
अस्नात्वा नाचरेत् कर्म्म जपहोमादि किञ्चन॥ ९

प्रातरुत्थाय यो विप्रः प्रातःस्नायी भवेत् सदा।
समस्तजन्मजं पापं त्रिभिर्व्वर्षैर्व्यपोहति॥ १०

उषस्युषसि यत् स्नानं सन्ध्यायामुदिते रवौ।
प्राजापत्येन तत्तुल्यं महापातकनाशनम्॥ ११

प्रातःस्नानं प्रशंसन्ति दृष्टादृष्टकरं हि तत्।
सर्व्वमर्हति पूतात्मा प्रातःस्नायी जपादिकम्॥ १२

स्नानादनन्तरं तावदुपस्पर्शनमुच्यते।
अनेन तु विधानेन आचान्तः शुचितामियात्॥ १३

प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च त्रिः पिबेदम्बु वीक्षितम्।
संवृत्याङ्गुष्ठमूलेन द्विः प्रमृज्यात्ततो मुखम्॥ १४

संहृत्य तिसृभिः पूर्व्वमास्यमेवमुपस्पृशेत्।
ततः पादौ समभ्युक्ष्य अङ्गानि समुपस्पृशेत्॥ १५

अङ्गुष्ठेन प्रदेशिन्या घ्राणं पश्चादनन्तरम्।
अङ्गुष्ठानामिकाभ्याञ्च चक्षुःश्रोत्रे पुनःपुनः॥ १६

कनिष्ठाङ्गुष्ठया नाभिं हृदयञ्च तलेन वै।
सर्व्वाभिस्तु शिरः पश्चाद्बाहू चाग्रेण संस्पृशेत्॥ १७

सन्ध्यायाञ्च प्रभाते च मध्याह्ने च ततः पुनः।
सन्ध्यां नोपासते यस्तु ब्राह्मणो हि विशेषतः।
स जीवन्नेव शूद्रः स्यान्मृतः श्वा चैव जायते॥ १८
सन्ध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्व्वकर्म्मसु।
यदन्यत् कुरुते कर्म्म न तस्य फलमश्नुते॥ १९
सन्ध्याकर्म्मावसाने तु स्वयं होमो विधीयते।
स्वयं होमे फलं यत्तु तदन्येन न जायते॥ २०
ऋत्विक्पुत्रो गुरुर्भ्राता भागिनेयोऽथ विट्पतिः।
एभिरेव हुतं यत्त् तद्धुतं स्वयमेव हि॥ २१
देवकार्य्यं ततः कृत्वा गुरुमङ्गलवीक्षणम्।
देवकार्य्याणि पूर्व्वाह्ने मनुष्याणाञ्च मध्यमे॥ २२
पितॄणामपराह्ने च कार्य्याण्येतानि यत्नतः॥ २३
पौर्व्वाह्निकन्तु यत् कर्म्म यदि तत् सायमाचरेत्।
न तस्य फलमाप्नोति वन्ध्यास्त्रीमैथुनं यथा॥ २४
दिवसस्याद्यभागे तु सर्व्वमेतद्विधीयते।
द्वितीये च तथा भागे वेदाभ्यासो विधीयते॥ २५
वेदाभ्यासो हि विप्राणां परमं तप उच्यते।
ब्रह्मयज्ञः स विज्ञेयः षड़ङ्गसहितस्तु सः॥ २६
वेदस्वीकरणं पूर्व्वं विचारोऽभ्यसनं जपः।
ततो दानञ्च शिष्येभ्यो वेदाभ्यासो हि पञ्चधा॥ २७
समित् पुष्पकुशादीनां स कालः समुदाहृतः।
तृतीये चैव भागे तु पोष्यवर्गार्थसाधनम्॥ २८
पिता माता गुरुर्भार्य्या प्रजा दीनाः समाश्रिताः।
अभ्यागतोऽतिथिश्चाग्निः पोष्यवर्ग उदाहृतः॥ २९

ज्ञातिर्बन्धुजनः क्षीणस्तथानाथः समाश्रितः ।
अन्येऽप्यधनयुक्ताश्च पोष्यवर्गं उदाहृतः ॥ ३०

भरणं पोष्यवर्गस्य प्रशस्तं स्वर्गसाधनम् ।
नरकं पीड़ने चास्य तस्माद्यत्नेन तं भरेत् ॥ ३१

सार्व्वभौतिकमन्नाद्यं कर्त्तव्यन्तु विशेषतः ।
ज्ञानविद्भ्यः प्रदातव्यमन्यथा नरकं व्रजेत् ॥ ३२

स जीवति य एवैको बहुभिश्चोपजीव्यते ।
जीवन्तो मृतकाश्चान्ये य आत्मम्भरयो नराः ॥ ३३

बह्वर्थे जीव्यते कश्चित् कुटुम्बार्थे तथा पराः ।
आत्मार्थेऽन्यो न शक्नोति स्वोदरेणापि दुःखितः ॥ ३४

दीनानाथविशिष्टेभ्यो दातव्यं भूतिमिच्छता ।
अदत्तदाना जायन्ते परभाग्योपजीविनः ॥ ३५

यद्ददाति विशिष्टेभ्यो यज्जुहोति दिने दिने ।
तत्तु वित्तमहं मन्ये शेषं कस्यापि रक्षति ।
चतुर्थे च तथा भागे स्नानार्थं मृदमाहरेत् ॥ ३६

तिलपुष्पकुशादीनि स्नानञ्चाकृत्रिमे जले ।
नित्यं नैमित्तिकं काम्यं त्रिविधं स्नानमुच्यते ॥ ३७

तेषां मध्ये तु यन्नित्यं तत् पुनर्भिद्यते त्रिधा ।
मलापहरणं पश्चान्मन्त्र वत्तु जले स्मृतम् ॥ ३८

सन्ध्यास्नानमुभाभ्याञ्च स्नानभेदाः प्रकीर्त्तिताः ।
मार्ज्जनं जलमध्ये तु प्राणायामो यतस्ततः ॥ ३९

उपस्थानं ततः पश्चात् सावित्र्या जप उच्यते ।
सविता देवता यस्या मुखमग्निस्त्रिधा स्थितः ॥ ४०

विश्वामित्र ऋषिश्छन्दो गायत्री सा विशिष्यते।
पञ्चमे च तथा भागे संविभागो यथार्हतः॥ ४१
पितृदेवमनुष्याणां कीटानाञ्चोपदिश्यते।
देवैश्चैव मनुष्यैश्च तिर्य्यग्भिश्चोपजीव्यते॥ ४२
गृहस्थः प्रत्यहं यस्मात्तस्माज्ज्येष्ठाश्रमो गृही।
त्रयाणामाश्रमाणान्तु गृहस्थो योनिरुच्यते॥ ४३
तेनैव सीदमानेन सीदन्तीहेतरे त्रयः।
मूलप्राणो भवेत् स्कन्धः स्कन्धाच्छाखाः सपल्लवाः॥ ४४
मूलेनैव विनष्टेन सर्व्वमेतद्विनश्यति।
तस्मात् सर्व्वप्रयत्नेन रक्षितव्यो गृहाश्रमी॥ ४५
राज्ञा चान्यैस्त्रिभिः पूज्यो माननीयश्च सर्व्वदा।
गृहस्थोऽपि क्रियायुक्तो न गृहेण गृहाश्रमी॥ ४६
न चैव पुत्रदारेण स्वकर्म्मपरिवर्ज्जितः।
अस्नात्वा चाप्यहुत्वा चाजप्त्वादत्त्वा च मानवः॥ ४७
देवादीनामृणी भूत्वा नरकं प्रतिपद्यते।
एक एव हि भुङ्क्तेऽन्नमपरोऽन्नेन भुज्यते॥ ४८
न भुज्यते स एवैको यो भुङ्क्तेऽन्नं स साक्षिणा।
विभागशीलो यो नित्यं क्षमायुक्तो दयापरः॥ ४९
देवतातिथिभक्तश्च गृहस्थः स तु धार्म्मिकः।
दया लज्जा क्षमा श्रद्धा प्रज्ञा योगः कृतज्ञता॥ ५०
एते यस्य गुणाः सन्ति स गृही मुख्य उच्यते।
संविभागं ततः कृत्वा गृहस्थः शेषभुग्भवेत्॥ ५१
भुक्त्वा तु सुखमास्थाय तदन्नं परिणामयेत्।
इतिहासपुराणाद्यैः षष्ठञ्च सप्तमं नयेत्॥ ५२

अष्टमे लोकयात्रा तु बहिः सन्ध्या ततः पुनः।
होमो भोजनकञ्चैव यच्चान्यद्गृहकृत्यकम् ॥ ५३
कृत्वा चैवं ततः पश्चात् स्वाध्यायं किञ्चिदाहरेत्।
प्रदोषपश्चिमौ यामौ वेदाभ्यासेन तौ नयेत् ॥ ५४
यामद्वयं शयानो हि ब्रह्मभूयाय कल्पते।
नैमित्तिकानि काम्यानि निपतन्ति यथा यथा ॥ ५५
तथा तथैव कार्य्याणि न कालस्तु विधीयते।
अस्मिन्नेव प्रयुञ्जानो ह्यस्मिन्नेव तु लीयते ॥ ५६
तस्मात् सर्व्वप्रयत्नेन कर्त्तव्यं सुखमिच्छता।
सर्व्वत्र मध्यमौ यामौ हुतशेषं हविश्च यत् ॥ ५७
भुञ्जानश्च शयानश्च ब्राह्मणो नावसीदति ॥ ५८

इति दाक्षे धर्म्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः।

सुधा नव गृहस्थस्य शब्दयामि नवैव तु।
तथैव नव कर्म्माणि विकर्म्माणि तथा नव ॥ १
प्रच्छन्नानि नवान्यानि प्रकाश्यानि तथा नव।
सफलानि नवान्यानि निष्फलानि नवैव तु ॥ २
अदेयानि नवान्यानि वस्तुजातानि सर्व्वदा।
नवका नव निर्द्दिष्टा गृहस्थोन्नतिकारकाः ॥ ३
सुधावस्तूनि वक्ष्यामि विशिष्टे गृहमागते।
मनश्चक्षुर्म्मुखं वाक्यं सौम्यं दद्याच्चतुष्टयम् ॥ ४

अभ्युत्थानमिहागच्छ पृच्छालापप्रियान्वितः।
उपासनमनुव्रज्या कार्य्याण्येतानि यत्नतः॥ ५

ईषद्दानानि चान्यानि भूमिरापस्तृणानि च।
पादशौचं तथाभ्यङ्गमाश्रयः शयनं तथा॥ ६

किञ्चिच्चान्नं यथाशक्ति नास्यानश्नन् गृहे वसेत्।
मृज्जलञ्चार्थिने देयमेतान्यपि सदा गृहे॥ ७

सन्ध्या स्नानं जपो होमः स्वाध्यायो देवतार्च्चनम्।
वैश्वदेवं तथातिथ्यमुद्धतञ्चापि शक्तितः॥ ८

पितृदेवमनुष्याणां दीनानाथतपस्विनाम्।
मातापितृगुरूणाञ्च संविभागो यथार्हतः॥ ९

एतानि नव कर्म्माणि विकर्म्माणि तथा पुनः।
अनृतं पारदार्य्यञ्च तथाभक्ष्यस्य भक्षणम्॥ १०

अगम्यागमनापेयपानं स्तेयञ्च हिंसनम्।
अश्रौतकर्म्माचरणं मित्रधर्म्मवहिष्कृतम्॥ ११

नवैतानि विकर्म्माणि तानि सर्व्वाणि वर्ज्जयेत्।
आयुर्व्वित्तं गृहच्छिद्रं मन्त्रमैथुनभेषजम्॥ १२

तपो दानावमानौ च नव गोप्यानि यत्नतः।
आरोग्यमृणशुद्धिश्च दानाध्ययनविक्रयाः॥ १३

कन्यादानं वृषोत्सर्गो रहःपापमकुत्सनम्।
प्रकाश्यानि नवैतानि गृहस्थाश्रमिणस्तथा॥ १४

मातापित्रोर्गुरौ मित्रे विनीते चोपकारिणि।
दीनानाथविशिष्टेभ्यो दत्तन्तु सफलं भवेत्॥ १५

धूर्त्ते वन्दिनि मन्दे च कुवैद्ये कितवे शठे।
चाटुचारणचौरेभ्यो दत्तं भवति निष्फलम्॥ १६

सामान्यं याचितं न्यास आधिर्द्दाराश्च तद्धनम्।
क्रमायातश्च निक्षेपः सर्व्वंस्वञ्चान्वये सति॥ १७
आपत्स्वपि न देयानि नव वस्तूनि सर्व्वदा।
यो ददाति स मूढ़ात्मा प्रायश्चित्तीयते नरः॥ १८
नवनवकवेत्तारमनुष्ठानपरं नरम्।
इह लोके परे च श्रीः स्वर्गस्थश्च न मुञ्चति॥ १९
यथैवात्मा परस्तद्वद्द्रष्टव्यः सुखमिच्छता।
सुखदुःखानि तुल्यानि यथात्मनि तथा परे॥ २०
सुखं वा यदि वा दुःखं यत् किञ्चित् क्रियते परे।
ततस्तत्तु पुनः पश्चात् सर्व्वमात्मनि जायते॥ २१
न क्लेशेन विना द्रव्यं द्रव्यहीने कुतः क्रिया।
क्रियाहीने न धर्म्मः स्याद्धर्म्महीने कुतः सुखम्॥ २२
सुखं वाञ्छन्ति सर्व्वे हि तच्च धर्म्मसमुद्भवम्।
तस्माद्धर्म्मः सदा कार्य्यः सर्व्ववर्णैः प्रयत्नतः॥ २३
न्यायागतेन द्रव्येण कर्त्तव्यं पारलौकिकम्।
दानञ्च विधिना देयं काले पात्रे गुणान्विते॥ २४
समद्विगुणसाहस्रमानन्त्यञ्च यथाक्रमम्।
दाने फलविशेषः स्याद्धिंसायां तावदेव तु॥ २५
सममब्राह्मणे दानं द्विगुणं ब्राह्मणब्रुवे।
सहस्रगुणमाचार्य्ये त्वनन्तं वेदपारगे॥ २६
विधिहीने तथा पात्रे यो ददाति प्रतिग्रहम्।
न केवलं तद्विनश्येच्छेषमप्यस्य नश्यति॥ २७
व्यसनप्रतिकाराय कुटुम्बार्थञ्च याचते।
एवमन्विष्य दातव्यमन्यथा न फलं भवेत्॥ २८

मातापितृविहीनन्तु संस्कारोद्वहनादिभिः।
यः स्थापयति तस्येह पुण्यसङ्ख्या न विद्यते॥ २९
न तच्छ्रेयोऽग्निहोत्रेण नाग्निष्टोमेन लभ्यते।
यच्छ्रेयः प्राप्यते पुंसा विप्रेण स्थापितेन तु॥ ३०
यद्यदिष्टतमं लोके यच्चापि दयितं गृहे।
तत्तद्गुणवते देयं तदेवाक्षयमिच्छता॥ ३१
इति दाक्षे धर्म्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः॥ ३॥

चतुर्थोऽध्यायः।

पत्नीमूलं गृहं पुंसां यदि छन्दोऽनुवर्त्तिनी।
गृहाश्रमसमं नास्ति यदि भार्य्या वशानुगा॥ १
तया धर्म्मार्थकामानां त्रिवर्गफलमश्नुते।
प्राकाम्ये वर्त्तमाना तु स्नेहान्न तु निवारिता॥ २
अवश्या सा भवेत् पश्चाद्यथा व्याधिरुपेक्षितः।
अनुकूला न वाग्दुष्टा दक्षा साध्वी प्रियंवदा॥ ३
आत्मगुप्ता स्वामिभक्ता देवता सा न मानुषी॥ ४
अनुकूलकलत्रो यस्तस्य स्वर्ग इहैव हि।
प्रतिकूलकलत्रस्य नरको नात्र संशयः॥ ५
स्वर्गेऽपि दुर्लभं ह्येतदनुरागः परस्परम्।
रक्त एको विरक्तोऽन्यस्तस्मात् कष्टतरं नु किम्॥ ६
गृहवासः सुखार्थाय पत्नीमूलं गृहे सुखम्।
सा पत्नी या विनीता स्याच्चित्तज्ञा वशवर्त्तिनी॥ ७

दुःखा ह्यन्या सदा खिन्ना चित्तभेदः परस्परम्।
प्रतिकूलकलत्रस्य द्विदारस्य विशेषतः॥ ८
योषित् सर्व्वा जलौकेव भूषणाच्छादनाशनैः।
सुभृत्यापि कृता नित्यं पुरुषं ह्यपकर्षति॥ ९
जलौका रक्तमादत्ते केवलं सा तपस्विनी।
इतरा तु धनं वित्तं मांसं वीर्य्यं बलं सुखम्॥ १०
सशङ्का बालभावे तु यौवने विमुखी भवेत्।
तृणवन्मन्यते पश्चाद्वृद्धभावे स्वकं पतिम्॥ ११
अनुकूला न वाग्दुष्टा दक्षा साध्वी पतिव्रता।
एभिरेव गुणैर्युक्ता श्रीरेव स्त्री न संशयः॥ १२
या हृष्टमनसा नित्यं स्थानमानविचक्षणा।
भर्त्तुः प्रीतिकरी नित्यं सा भार्य्या हीतरा जरा॥ १३
शिष्यो भार्य्या शिशुर्भ्राता पुत्रो दासः समाश्रितः।
यस्यैतानि विनीतानि तस्य लोके हि गौरवम्॥ १४
प्रथमा धर्म्मपत्नी च द्वितीया रतिवर्द्धिनी।
दृष्टमेव फलं तत्र नादृष्टमुपजायते॥ १५
धर्म्मपत्नी समाख्याता निर्द्दोषा यदि सा भवेत्।
दोषे सति न दोषः स्यादन्या भार्य्या गुणान्विता॥ १६
अदुष्टांपतितां भार्य्यां यौवने यः परित्यजेत्।
स जीवनान्ते स्त्रीत्वञ्च वन्ध्यात्वञ्च समाप्नुयात्॥ १७
दरिद्रं व्याधितञ्चैव भर्त्तारं यावमन्यते।
शुनी गृध्री च मकरी जायते सा पुनःपुनः॥ १८
मृते भर्त्तरि या नारी समारोहेद्धुताशनम्।
सा भवेत्तु शुभाचारा स्वर्गलोके महीयते॥ १९

व्यालग्राही यथा व्यालं बलादुद्धरते बिलात् ।
तथा सा पतिमुद्धृत्य तेनैव सह मोदते ॥ २०

इति दाक्षे धर्म्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

उक्तं शौचमशौचञ्च कार्य्यं त्याज्यं मनीषिभिः ।
विशेषार्थं तयोः किञ्चिद्वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥ १
शौचे यत्नः सदा कार्य्यः शौचमूलो द्विजः स्मृतः ।
शौचाचारविहीनस्य समस्ता निष्फलाः क्रियाः ॥ २
शौचञ्च द्विविधं प्रोक्तं बाह्यमाभ्यन्तरं तथा ।
मृज्जलाभ्यां स्मृतं बाह्यं भावशुद्धिस्तथान्तरम् ॥ ३
अशौचाद्धि वरं बाह्यंतस्मादाभ्यन्तरं वरम् ।
उभाभ्याञ्च शुचिर्यस्तु स शुचिर्नेतरः शुचिः ॥ ४
एका लिङ्गे गुदे तिस्रो दश वामकरे तथा ।
उभयोः सप्त दातव्या मृदस्तिस्रस्तु पादयोः ॥ ५
गृहस्थशौचमाख्यातं त्रिष्वन्येषु यथाक्रमम् ।
द्विगुणं त्रिगुणञ्चैव चतुर्थस्य चतुर्गुणम् ॥ ६
अर्द्धप्रसृतिमात्रन्तु प्रथमा मृत्तिका स्मृता ।
द्वितीया च तृतीया च तदर्द्धं परिकीर्त्तिता ॥ ७
लिङ्गेऽप्यत्र समाख्याता त्रिपर्व्वी पूर्य्यते यया ।
एतच्छौचं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ॥ ८
त्रिगुणन्तु वनस्थानां यतीनाञ्च चतुर्गुणम् ।
दातव्यमुदकं तावन्मृदभावो यथा भवेत् ॥ ९

मृदा जलेन शुद्धिः स्यान्न क्लेशो न धनव्ययः।
यस्य शौचेऽपि शैथिल्यं चित्तं तस्य परीक्षितम्॥ १०
एतदेव दिवा शौचः रात्रावन्यद्विधीयते।
अन्यदापत्सु विप्राणामन्यदेव ह्यनापदि॥ ११
दिवोदितस्य शौचस्य रात्रावर्द्धं विधीयते।
तदर्द्धमातुरस्याहुस्त्वरायामर्द्धमध्वनि॥ १२
न्यूनाधिकं न कर्त्तव्यं शौचे शुद्धिमभीप्सता।
प्रायश्चित्ते न युज्येत विहितातिक्रमे कृते॥ १३
इति दाक्षे धर्म्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः॥ ५

षष्ठोऽध्यायः।

सूतकन्तु प्रवक्ष्यामि जन्ममृत्युसमुद्भवम्।
यावज्जीवं तृतीयन्तु यथावदनुपूर्व्वशः॥ १
सद्यःशौचं तथैकाहो द्वित्रिचतुरहस्तथा।
दशाहो द्वादशाहश्च पक्षो मासस्तथैव च॥ २
मरणान्तं तथा चान्यद्दशपक्षन्तु सूतके।
उपन्यस्तक्रमेणैव वक्ष्याम्यहमशेषतः॥ ३
ग्रन्थार्थतो विजानाति वेदमङ्गैः समन्वितम्।
सकल्पं सरहस्यञ्च क्रियावांश्चेन्न सूतकी॥ ४
राजर्त्विग्दीक्षितानाञ्च बाले देशान्तरे तथा।
व्रतिनां सत्रिणाञ्चैव सद्यःशौचं विधीयते॥ ५
एकाहस्तु समाख्यातो योऽग्निवेदसमन्वितः।
हीने हीनतरे चैव द्वित्रिचतुरहस्तथा॥ ६

जातिविप्रो दशाहेन द्वादशाहेन भूमिपः।
वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुध्यति॥ ७
अस्नात्वा चाप्यहुत्वा च भुङ्क्तेऽदत्त्वा च यः पुनः।
एवंविधस्य सर्व्वस्य सूतकं समुदाहृतम्॥ ८
व्याधितस्य कदर्य्यस्य ऋणग्रस्तस्य सर्व्वदा।
क्रियाहीनस्य मूर्खस्य स्त्रीजितस्य विशेषतः॥ ९
व्यसनासक्तचित्तस्य पराधीनस्य नित्यशः।
श्रद्धात्यागविहीनस्य भस्मान्तं सूतकं भवेत्॥ १०
न सूतकं कदाचित् स्याद्यावज्जीवन्तु सूतकम्।
एवं गुणविशेषेण सूतकं समुदाहृतम्॥ ११
सूतके मृतके चैव तथा च मृतसूतके।
एतत्संहृतशौचानां मृतशौचेन शुध्यति॥ १२
दानं प्रतिग्रहो होमः स्वाध्यायश्च निवर्त्तते।
दशाहात्तु परं शौचं विप्रोऽर्हति च धर्म्मवित्॥ १३
दानञ्च विधिना देयमशुभात्तारकं हि तत्।
मृतकान्ते मृतो यस्तु सूतकान्ते च सूतकम्॥ १४
एतत् संहृतशौचानां पूर्व्वाशौचेन शुध्यति।
उभयत्र दशाहानि कुलस्यान्नं न भुज्यते॥ १५
चतुर्थेऽहनि कर्त्तव्यमस्थिसञ्चयनं द्विजैः।
ततः सञ्चयनादूर्द्ध्वमङ्गस्पर्शो विधीयते॥ १६
वर्णानामानुलोम्येन स्त्रीणामेको यदा पतिः।
दशषट्त्र्यहमेकाहः प्रसवे सूतकं भवेत्॥ १७
यज्ञकाले विवाहे च देशभङ्गे तथैव च।
हूयमाने तथाग्नौ च नाशौचं मृतसूतके॥ १८

सुस्थकाले त्विदं सर्व्वमशौचं परिकीर्त्तितम्।
आपन्नतस्य सर्व्वस्य सूतके न तु सूतकम्॥ १९

इति दाक्षे धर्म्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः॥ ६

सप्तमोऽध्यायः।

लोको वशीकृतो येन येन चात्मा वशीकृतः।
इन्द्रियार्थो जितो येन तं योगं प्रब्रवीम्यहम्॥ १
प्राणायामस्तथा ध्यानं प्रत्याहारस्तु धारणा।
तर्कश्चैव समाधिश्च षड़ङ्गो योग उच्यते॥ २
नारण्यसेवनाद्‌योगो नानेकग्रन्थचिन्तनात्।
व्रतैर्यज्ञैस्तपोभिश्च न योगः कस्यचिद्भवेत्॥ ३
न च पद्मासनाद्‌योगो न नासाग्रनिरीक्षणात्।
न च शास्त्रातिरिक्तेन शौचेन स भवेत् क्वचित्॥ ४
न मौनमन्त्रकुहकैरनेकैः सुकृतैस्तथा।
लोकयात्रावियुक्तस्य योगो भवति कस्यचित्॥ ५
अभियोगात्तथाभ्यासात्तस्मिन्नेव तु निश्चयात्।
पुनःपुनश्च निर्व्वेदाद्‌योगः सिध्यति नान्यथा॥ ६
आत्मचिन्ताविनोदेन शौचक्रीड़नकेन च।
सर्व्वभूतसमत्वेन योगः सिध्यति नान्यथा॥ ७
यश्चात्मनिरतो नित्यमात्मक्रीड़स्तथैव च।
आत्मनिष्ठश्च सततमात्मन्येव स्वभावतः॥ ८
रतश्चैव स्वयं तुष्टः सन्तुष्टो नान्यमानसः।
आत्मन्येव सुतृप्तोऽसौ योगस्तस्य प्रसिध्यति॥ ९

सुप्तोऽपि योगयुक्तः स्याज्जाग्रच्चापि विशेषतः।
ईदृक्‌चेष्टः स्मृतः श्रेष्ठो गरिष्ठो ब्रह्मवादिनाम्॥ १०
य आत्मव्यतिरेकेण द्वितीयं नैव पश्यति।
ब्रह्मीभूय स एवं हि दक्षपक्ष उदाहृतः॥ ११
विषयासक्तचित्ता हि यतिर्म्मोक्षं न विन्दति।
यत्नेन विषयासक्तिं तस्माद्‌योगी विवर्ज्जयेत्॥ १२
विषयेन्द्रियसंयोगं केचिद्‌योगं वदन्ति हि।
अधर्म्मो धर्म्मरूपेण गृहीतस्तैरपण्डितैः॥ १३
मनसश्चात्मनश्चैव संयोगश्च तथापरे।
उक्तानामधिका ह्येते केवलं योगवञ्चिताः॥ १४
वृत्तिहीनं मनः कृत्वा क्षेत्रज्ञं परमात्मनि।
एकीकृत्य विमुच्येत योगोऽयं मुख्य उच्यते॥ १५
कषायमोहविक्षेप लज्जाशङ्कादिचेतसः।
व्यापारास्तु समाख्यातास्तान् जित्वा वशमानयेत्॥ १६
कुटुम्बैः पञ्चभिर्ग्राम्यैः षष्ठस्तत्र महत्तरः।
देवासुरमनुष्यैस्तु स जेतुं नैव शक्यते॥ १७
बलेन परराष्ट्राणि गृह्णन् शूरस्तु नोच्यते।
जितो येनेन्द्रियग्रामः स शूरः कथ्यते बुधैः॥ १८
बहिर्मुखानि सर्व्वाणि कृत्वा चाभिमुखानि वै।
सर्व्वञ्चैवेन्द्रियग्रामं मनश्चात्मनि योजयेत्॥ १९
सर्व्वभावविनिर्म्मुक्तः क्षेत्रज्ञं ब्रह्मणि न्यसेत्।
एतद्ध्यानञ्च योगश्च शेषाः स्युर्ग्रन्थविस्तराः॥ २०
त्यक्ता विषयभोगांश्च मनो निश्चलतां गतम्।
आत्मशक्तिस्वरूपेण समाधिः परिकीर्त्तितः॥ २१

चतुर्णां सान्निकर्षेण पदं यत्तदशाश्वतम् ।
द्वयोस्तु सन्निकर्षेण शाश्वतं ध्रुवमक्षयम् ॥ २२
यन्नास्ति सर्व्वंलोकस्य तदस्तीति विरुध्यते ।
कथ्यमानं तथान्यस्य हृदये नावतिष्ठते ॥ २३
स्वसंवेद्यं हि तद्ब्रह्म कुमारी मैथुनं यथा ।
अयोगी नैव जानाति जात्यन्धो हि यथा घटम् ॥ २४
नित्याभ्यसनशीलस्य सुसंवेद्यं हि तद्भवेत् ।
तत् सूक्ष्मत्वादनिर्द्देश्यं परं ब्रह्म सनातनम् ॥ २५
बुधस्त्वाभरणं भावं मनसालोचनं यथा ।
मन्यते स्त्री च मूर्खश्च तदेव बहु मन्यते ॥ २६
सत्त्वोत्कटाः सुराश्चापि विषयेण वशीकृताः ।
प्रमादिभिः क्षुद्रसत्त्वैर्म्मानुषैरत्र का कथा ॥ २७
तस्मात् त्यक्तकषायेण कर्त्तव्यं दण्डधारणम् ।
इतरस्तु न शक्नोति विषयैरभिभूयते ॥ २८
न स्थिरं क्षणमप्येकमुदकं हि यथोर्म्मिभिः ।
वाताहतं तथा चित्तं तस्मात् तस्य न विश्वसेत् ॥ २९
त्रिदण्डव्यपदेशेन जीवन्ति बहवो नराः ।
यो हि ब्रह्म न जानाति न त्रिदण्डार्हं एव सः ॥ ३०
ब्रह्मचर्य्यं सदा रक्षेदष्टधा मैथुनं पृथक् ।
स्मरणं कीर्त्तनं केलिः प्रेक्षणं गुह्यभाषणम् ॥ ३१
सङ्कल्पोऽध्यवसायश्च क्रियानिष्पत्तिरेव च ।
एतन्मैथुनमष्टाङ्गं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ३२
न ध्यातव्यं न वक्तव्यं न कर्त्तव्यं कदाचन ।
एतैः सर्व्वैः सुसम्पन्नो यतिर्भवति नेतरः ॥ ३३

पारिव्रज्यं गृहीत्वा च यो धर्म्मे नावतिष्ठति ।
श्वपदेनाङ्कयित्वा तं राजा शीघ्रं प्रवासयेत् ॥ ३४

एको भिक्षुर्यथोक्तस्तु द्वौ चैव मिथुनं स्मृतम् ।
त्रयो ग्रामस्तथा ख्यात ऊर्द्ध्वन्तु नगरायते ॥ ३५

नगरं हि न कर्त्तव्यं ग्रामो वा मिथुनं तथा ।
एतत्त्रयं प्रकुर्व्वाणः स्वधर्म्माच्च्यवते यतिः ॥ ३६

राजवार्त्तादि तेषान्तु भिक्षावार्त्ता परस्परम् ।
स्नेहपैशुन्यमात्सर्य्यं सन्निकर्षादसंशयम् ॥ ३७

लाभपूजानिमित्तं हि व्याख्यानं शिष्यसंग्रहः ।
एते चान्ये च बहवः प्रपञ्चाः कुतपस्विनाम् ॥ ३८

ध्यानं शौचं तथा भिक्षा नित्यमेकान्तशीलता ।
भिक्षोश्चत्वारि कर्म्माणि पञ्चमो नोपपद्यते ॥ ३९

तपोजपैः कृशीभूतो व्याधितोऽवसथावहः ।
वृद्धो ग्रहगृहीतश्च यश्चान्यो विकलेन्द्रियः ॥ ४०

नीरुजश्च युवा चैव भिक्षुर्नावसथावहः ।
स दूषयति तत् स्थानं पशून् पीड़यतीति च ॥ ४१

नीरुजश्च युवा चैव ब्रह्मचर्य्याद्विनश्यति ।
ब्रह्मचर्य्याविनष्टन्तु कुलञ्चैव तु नाशयेत् ॥ ४२

वसन्नावसथे भिक्षुर्म्मैथुनं यदि सेवते ।
तस्यावसथनाथस्य मूलान्यपि निकृन्तति ॥ ४३

आश्रमे तु यतिर्यस्य मुहूर्त्तमपि विश्रमेत् ।
किं तस्यान्येन धर्म्मेण कृतकृत्योऽभिजायते ॥ ४४

सञ्चितं यद्गृहस्थेन पापमामरणान्तिकम् ।
स निर्द्दहति तत् सर्व्वमेकरात्रोषितो यतिः ॥ ४५

योगाश्रमपरिश्रान्तं यस्तु भोजयते यतिम्।
निखिलं भोजितं तेन त्रैलोक्यं सचराचरम्॥ ४६
यस्मिन् देशे वसेद्योगी ध्यानयोगविचक्षणः।
सोऽपि देशो भवेत् पूतः किं पुनस्तस्य बान्धवाः॥ ४७
द्वैतञ्चैव तथाद्वैतं द्वैताद्वैतं तथैव च।
न द्वैतं नापि चाद्वैतमितो तत् परमार्थिकम्॥ ४८
नाहं नैवान्यसम्बन्धो ब्रह्मभावेण भावितः।
ईदृशायामवस्थायामवाप्यं परमं पदम्॥ ४९
द्वैतपक्षे समास्था ये अद्वैते तु व्यवस्थिताः।
अद्वैतिनां प्रवक्ष्यामि यथा धर्म्मः सुनिश्चितः॥ ५०
तत्रात्मव्यतिरेकेण द्वितीयं यदि पश्यति।
ततः शास्त्राण्यधीयन्ते श्रूयन्ते ग्रन्थसञ्चयाः॥ ५१
दक्षशास्त्रं यथा प्रोक्तमशेषाश्रमसुत्तमम्।
अधीयन्ते तु ये विप्रास्ते यान्त्यमरलोकताम्॥ ५२
इदन्तु यः पठेद्भक्त्या शृणुयादधमोऽपि वा।
स पुत्रपौत्रपशुमान् कीर्त्तिञ्च समवाप्नुयात्॥ ५३
श्रावयित्वा त्विदं शास्त्रं श्राद्धकालेऽपि वा द्विजः।
अक्षयं भवति श्राद्धं पितृभ्यश्चोपजायते॥ ५४

इति दाक्षे धर्म्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः॥ ७॥

शातातपसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

प्रायश्चित्तविहीनानां महापातकिनां नृणाम् ।
नरकान्ते भवेज्जन्म चिह्नाङ्कितशरीरिणाम् ॥ १

प्रतिजन्म भवेत्तेषां चिह्नं तत्पापसूचितम् ।
प्रायश्चित्ते कृते याति पश्चात्तापवतां पुनः ॥ २

महापातकजं चिह्नं सप्तजन्मनि जायते ।
उपपापोद्भवं पञ्च त्रीणि पापसमुद्भवम् ॥ ३

दुष्कर्म्मजा नृणां रोगा यान्ति चोपक्रमैः शमम् ।
जपैः सुरार्च्चनैर्होमैर्दानैस्तेषां शमो भवेत् ॥ ४

पूर्व्वजन्मकृतं पापं नरकस्य परिक्षये ।
बाधते व्याधिरूपेण तस्य जप्यादिभिः शमः ॥ ५

कुष्ठञ्च राजयक्ष्मा च प्रमेहो ग्रहणी तथा ।
मूत्रकृच्छ्राश्मरीकासा अतिसारभगन्दरौ ॥ ६

दुष्टव्रणं गण्डमाला पक्षाघातोऽक्षिनाशनम् ।
इत्येवमादयो रोगा महापापोद्भवाः स्मृताः ॥ ७

जलोदरं यकृत् प्लीहा शूलरोगव्रणानि च ।
श्वासाजीर्णज्वरच्छर्द्दि भ्रममोहगलग्रहाः ॥ ८

रक्तार्व्वुदविसर्पाद्या उपपापोद्भवा गदाः ।
दण्डापतानकश्चित्र वपुःकम्पविचर्च्चिकाः ॥ ९

वल्मीकपुण्डरीकाद्या रोगाः पापसमुद्भवाः ।
अर्शआद्या नृणां रोगा अतिपापाद्भवन्ति हि ॥ १०

अन्ये च बहवो रोगा जायन्ते पापसङ्कराः।
उच्यन्ते च निदानानि प्रायश्चित्तानि वै क्रमात्॥ ११
महापापेषु सर्व्वं स्यात् तदर्द्धमुपपातके।
दद्यात् पापेषु षष्ठांशं कल्प्यं व्याधिबलाबलम्॥ १२
अथ साधारणं तेषु गोदानादिषु कथ्यते।
गोदाने वत्सयुक्ता गौः सुशीला च पयस्विनी॥ १३
वृषदाने शुभोऽनड्वान् शुक्लाम्बरसकाञ्चनः।
निवर्त्तनानि भूदाने दश दद्याद्द्विजातये॥ १४
दशहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डं निवर्त्तनम्।
दश तान्येव गोचर्म्म दत्त्वा स्वर्गे महीयते॥ १५
सुवर्णशतनिष्कन्तु तदर्द्धार्द्धप्रमाणतः।
अश्वदाने मृदु श्लक्ष्णमश्वं सोपस्करं दिशेत्॥ १६
महिषीं माहिषे दाने दद्यात् स्वर्णायुधान्विताम्।
दद्याद्गजं महादाने सुवर्णफलसंयुतम्॥ १७
लक्षसङ्ख्यार्हणं पुष्पं प्रदद्याद्देवतार्च्चने।
दद्याद्द्विजसहस्राय मिष्टान्नं द्विजभोजने॥ १८
रुद्रं जपेल्लक्षपुष्पैः पूजयित्वा च त्र्यम्बकम्।
एकादश जपेद्रुद्रान् दशांशं गुग्गुलैर्घृतैः॥ १९
हुत्वाभिषेचनं कुर्य्यान्मन्त्रैर्व्वरुणदैवतैः।
शान्तिके गणशान्तिश्च ग्रहशान्तिकपूर्व्वकम्॥ २०
धान्यदाने शुभं धान्यं खारीषष्टिमितं स्मृतम्।
वस्त्रदाने पट्टवस्त्रद्वयं कर्पुरसंयुतम्॥ २१
दशपञ्चाष्टचतुर उपवेश्य द्विजान् शुभान्।
विधाय वैष्णवीं पूजां सङ्कल्प्य निजकाम्यया॥ २२